

Αντιλαμβανόμενες διακρίσεις και κοινωνική επάρκεια Αλβανών εφήβων: Ο ρόλος των διεργασιών επιπολιτισμού

Βασίλης Παυλόπουλος

Φρόσω Μόττη-Στεφανίδη

Τομέας Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Συμμετοχή στο συμπόσιο *Η Διαχείριση της Ετερότητας σε Πολυπολιτισμικές Κοινωνίες* (οργανώτριες: Φ. Μόττη-Στεφανίδη & Ξ. Χρυσόχου), 11ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας, Ρέθυμνο, 18-22 Απριλίου 2007

Ευχαριστίες

- Ευχαριστούμε τα μέλη της ερευνητικής ομάδας AStRA (Athena Studies of Resilient Adaptation), τους διευθυντές των σχολείων, τους εκπαιδευτικούς, τις μαθήτριες και τους μαθητές που συμμετείχαν στην έρευνα.
- Η παρούσα έρευνα υποστηρίχθηκε από χρηματοδότηση που έλαβε η δεύτερη συγγραφέας στα πλαίσια του προγράμματος ΕΠΕΑΕΚ II-ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ και, μερικώς, από τον Ειδικό Λογαριασμό της Επιτροπής Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΜΠΡΟΣΤΑ
2^ο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

Αντιλαμβανόμενες διακρίσεις

- Οι αντιλαμβανόμενες διακρίσεις αναφέρονται στην πρόσληψη των διακρίσεων από άτομα ή/και ομάδες με επαπειλούμενη υποβάθμιση της κοινωνικής τους ταυτότητας.
- Ανεξάρτητα από την ορθότητά τους συνιστούν σημαντική ψυχολογική πραγματικότητα, η οποία ανάγεται στις διομαδικές σχέσεις (Poore et al., 2002) και έχει επιπτώσεις στην ατομική προσαρμογή (Verkuyten, 1998).
- Όσον αφορά τους μετανάστες εφήβους, ειδικότερα, η μελέτη των αντιλαμβανόμενων διακρίσεων κρίνεται απαραίτητη για την κατανόηση των αρνητικών κοινωνικών συνθηκών που αντιμετωπίζουν (Coll et al., 1996).

Αντιλαμβανόμενες διακρίσεις και ψυχική ανθεκτικότητα

- Η ψυχική ανθεκτικότητα αναφέρεται στην επίτευξη ικανοποιητικού επιπέδου επάρκειας κάτω από συνθήκες αυξημένης αντιξοότητας, καθώς και στη μελέτη πιθανών προστατευτικών παραγόντων που μετριάζουν την αρνητική επίδραση του στρες (Luthar, 2006. Masten, 2001. Μόττη-Στεφανίδη, 2005).
- Στα πλαίσια του υποδείγματος της ψυχικής ανθεκτικότητας, εφόσον οι αντιλαμβανόμενες διακρίσεις δυσχεραίνουν την προσαρμογή (Liebkind & Jasinskaja-Lahti, 2000) συνιστούν πιθανό στρεσογόνο παράγοντα.

Μετανάστευση και προσαρμογή

- Προηγούμενες έρευνες έχουν δείξει ότι οι μετανάστες τείνουν να εμφανίζουν υψηλό βαθμό αντιλαμβανόμενων διακρίσεων (Dion & Kawakami, 1996. Verkuyten, 2002), το οποίο συνιστά ένδειξη δυσκολιών προσαρμογής.
- Πιθανοί προστατευτικοί παράγοντες για την επάρκεια των μεταναστών μπορούν να αναζητηθούν στις διεργασίες του επιπολιτισμού (Berry, 1997) και της διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας (Phinney, 1989).
 - Διαφορετικές διεργασίες του επιπολιτισμού και της εθνικής ταυτότητας έχει βρεθεί ότι συνδέονται με διαφορετικούς τομείς της προσαρμογής με διαφορετικούς τρόπους.

Ερευνητικοί στόχοι και υποθέσεις

- Αναμένεται ότι οι αντιλαμβανόμενες διακρίσεις θα συνδέονται αρνητικά με την κοινωνική επάρκεια των Αλβανών εφήβων.
 - Ανάλυση των διακρίσεων σε βάρος του ατόμου και της εθνικής ομάδας, ξεχωριστά (Bourguignon, 2006).
- Διερεύνηση του ρόλου των διεργασιών του επιπολιτισμού και της εθνικής ταυτότητας στην παραπάνω σχέση.
 - Είναι πιθανόν ότι ο προσανατολισμός προς την εθνική ομάδα συνδέεται με την αυτοαντίληψη της κοινωνικής προσαρμογής (αυτοαναφορές), ενώ η επαφή με τους Έλληνες ενδέχεται να συνδέεται με τις αντιλήψεις των συνομηλίκων.

Συμμετέχοντες

Εθνικότητα

263 Αλβανοί έφηβοι
από 9 Γυμνάσια της Αθήνας

Γενιά μετανάστευσης

211 (80%) πρώτης γενιάς
52 (20%) δεύτερης γενιάς

Φύλο

146 (56%) αγόρια
117 (45%) κορίτσια

Ηλικία (έτη)

M.O. = 14,0 min = 13,0
T.A. = 0,9 max = 16,3

Μετρήσεις

Αντιλ. διακρίσεις

(Verkuyten, 1998)

Σε βάρος του ατόμου (4 προτ., $\alpha=0,80$)

Σε βάρος της ομάδας (3 προτ., $\alpha=0,66$)

Επιπολιτισμός

(Nguyen &
Von Eye, 2002)

Επαφή με τη χώρα προέλευσης

(11 προτ., $\alpha=0,89$)

Επαφή με τη χώρα υποδοχής

(11 προτ., $\alpha=0,89$)

Εθνική ταυτότητα

(MEIM. Phinney, 1992)

Αίσθηση του ανήκειν (7 προτ., $\alpha=0,84$)

Αναζήτηση ταυτότητας (5 προτ., $\alpha=0,65$)

Κοινων. επάρκεια

(Coie et. al., 1982)

(Goodman, 1997)

Κοινωνικότητα^{EKP} (6 προτ., $\alpha=0,84$)

Δημοτικότητα^{SYM} (κοινωνιομετρικό)

Προβλ. συνομηλικούς^{SDQ} (5 προτ., $\alpha=0,61$)

Αποτελέσματα I

Διερευνητικές αναλύσεις:

- Πώς συνδέονται βασικοί δημογραφικοί παράγοντες (γενιά μετανάστευσης, φύλο) με τις υπό μελέτη μεταβλητές;
 - Διπαραγοντικές αναλύσεις διακύμανσης
- Πώς σχετίζονται μεταξύ τους οι υπό μελέτη μεταβλητές; Θεμελιώνονται οι προϋποθέσεις για την αναζήτηση παρεμβαλλόμενων παραγόντων;
 - Αριθμητικοί δείκτες συνάφειας

Μέσοι όροι αντιλαμβ. διακρίσεων, επιπολιτισμού, εθνικής ταυτότητας και κοινωνικής επάρκειας ως προς τη γενιά μετανάστευσης και το φύλο

		Γενιά μεταν.		Φύλο	
		1η	2η	Αγόρι	Κορίτσι
		M.O.	M.O.	M.O.	M.O.
Αντιλαμβ. διακρίσεις	Σε βάρος του ατόμου	1,76	1,79	1,92	1,63*
	Σε βάρος της εθνικής ομάδας	2,94	3,16	3,01	3,09
Επιπολιτισμός	Επαφή με χώρα προέλευσης	3,26	2,90*	3,23	2,93*
	Επαφή με χώρα υποδοχής	3,74	4,26***	3,84	4,16**
Εθνική ταυτότητα	Αίσθηση του ανήκειν	3,38	3,29	3,32	3,34
	Αναζήτηση ταυτότητας	2,43	2,60	2,58	2,44
Κοινωνική επάρκεια	Κοινωνικότητα ^{ΕΚΠ}	3,67	3,78	3,64	3,80
	Δημοτικότητα ^{ΣΥΜ}	-1,35	0,61**	-0,73	-0,01
	Προβλ. με συνομηλικούς ^{SDQ}	0,37	0,37	0,42	0,31*

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Μέσοι όροι αντιλαμβ. διακρίσεων, επιπολιτισμού, εθνικής ταυτότητας και κοινωνικής επάρκειας ως προς τη γενιά μετανάστευσης και το φύλο

		Γενιά μεταν.		Φύλο	
		1η	2η	Αγόρι	Κορίτσι
		M.O.	M.O.	M.O.	M.O.
Αντιλαμβ. διακρίσεις	Σε βάρος του ατόμου	1,76	1,79	1,92	1,63*
	Σε βάρος της εθνικής ομάδας	2,94	3,16	3,01	3,09
Επιπολιτισμός	Επαφή με χώρα προέλευσης	3,26	2,90*	3,23	2,93*
	Επαφή με χώρα υποδοχής	3,74	4,26***	3,84	4,16**
Εθνική ταυτότητα	Αίσθηση του ανήκειν	3,38	3,29	3,32	3,34
	Αναζήτηση ταυτότητας	2,43	2,60	2,58	2,44
Κοινωνική επάρκεια	Κοινωνικότητα ^{ΕΚΠ}	3,67	3,78	3,64	3,80
	Δημοτικότητα ^{ΣΥΜ}	-1,35	0,61**	-0,73	-0,01
	Προβλ. με συνομηλικούς ^{SDQ}	0,37	0,37	0,42	0,31*

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Συνάφεια (Pearson r) μεταξύ των αντιλαμβανόμενων διακρίσεων, του επιπολιτισμού, της εθνικής ταυτότητας και των τομέων κοινωνικής προσαρμογής

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1.Ατομικές διακρίσεις	1,00							
2.Ομαδικές διακρίσεις	<u>0,54</u>	1,00						
3.Επαφή χ.προέλευσης	0,14	0,06	1,00					
4.Επαφή χ.υποδοχής	<u>-0,29</u>	-0,06	<u>-0,35</u>	1,00				
5.Αίσθηση του ανήκειν	-0,10	-0,07	<u>0,34</u>	-0,09	1,00			
6.Αναζήτηση ταυτότητας	<u>0,22</u>	0,15	<u>0,27</u>	0,02	<u>0,24</u>	1,00		
7.Κοινωνικότητα ^{ΕΚΠ}	-0,11	0,08	-0,05	0,15	-0,03	-0,10	1,00	
8.Δημοτικότητα ^{ΣΥΜ}	<u>-0,20</u>	-0,07	-0,12	<u>0,26</u>	-0,02	<u>-0,16</u>	<u>0,34</u>	1,00
9.Πρβλ.συνομηλίκους ^{SDQ}	<u>0,26</u>	<u>0,18</u>	-0,04	<u>-0,22</u>	-0,11	0,11	<u>-0,24</u>	<u>-0,30</u>

$p < 0,05$. $p < 0,01$. **$p < 0,001$**

Συνάφεια (Pearson r) μεταξύ των αντιλαμβανόμενων διακρίσεων, του επιπολιτισμού, της εθνικής ταυτότητας και των τομέων κοινωνικής προσαρμογής

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1.Ατομικές διακρίσεις	1,00							
2.Ομαδικές διακρίσεις	<u>0,54</u>	1,00						
3.Επαφή χ.προέλευσης	0,14	0,06	1,00					
4.Επαφή χ.υποδοχής	<u>-0,29</u>	-0,06	<u>-0,35</u>	1,00				
5.Αίσθηση του ανήκειν	-0,10	-0,07	<u>0,34</u>	-0,09	1,00			
6.Αναζήτηση ταυτότητας	<u>0,22</u>	0,15	<u>0,27</u>	0,02	<u>0,24</u>	1,00		
7.Κοινωνικότητα ^{ΕΚΠ}	-0,10	0,08	-0,05	0,15	-0,03	-0,10	1,00	
8.Δημοτικότητα ^{ΣΥΜ}	<u>-0,20</u>	-0,07	-0,12	<u>0,26</u>	-0,02	<u>-0,16</u>	<u>0,34</u>	1,00
9.Πρβλ.συνομηλίκους ^{SDQ}	<u>0,26</u>	<u>0,18</u>	-0,04	<u>-0,22</u>	-0,11	0,11	<u>-0,24</u>	<u>-0,30</u>

$p < 0,05$. $p < 0,01$. **$p < 0,001$**

Συμπεράσματα I

- Οι αντιλαμβανόμενες διακρίσεις (ιδιαίτερα σε βάρος του ατόμου) θεμελιώνουν ρόλο στρεσογόνου παράγοντα για την κοινωνική επάρκεια των Αλβανών εφήβων.
- Η γενιά μετανάστευσης και το φύλο συνδέονται με ορισμένες από τις διαστάσεις του επιπολιτισμού, της κοινωνικής επάρκειας και των αντιλαμβανόμενων διακρίσεων, γι' αυτό σε περαιτέρω αναλύσεις θα συμπεριληφθούν ως συμμεταβλητές.

Αποτελέσματα II

- Λειτουργούν οι διαστάσεις του επιπολιτισμού ως πιθανοί προστατευτικοί παράγοντες στη σχέση αντιλαμβανόμενων διακρίσεων–κοινωνικής επάρκειας;
 - Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης με εξαρτημένες μεταβλητές τους τομείς κοινωνικής επάρκειας και προβλεπτικούς παράγοντες ως εξής:
 - ⇒ Βήμα 1: φύλο
 - ⇒ Βήμα 2: γενιά μετανάστευσης
 - ⇒ Βήμα 3: διαστάσεις επιπολιτισμού
 - ⇒ Βήμα 4: αντιλαμβανόμενες διακρίσεις
 - ⇒ Βήμα 5: Αλληλεπίδραση επιπολιτισμού Χ αντιλαμβανόμενων διακρίσεων

Στατιστική πρόβλεψη της κοινωνικής επάρκειας από τον επιπολιτισμό και τις αντιλαμβανόμενες διακρίσεις (ιεραρχική ανάλυση παλινδρόμησης)

Ανεξάρτητες μεταβλητές	ΚΟΙΝΩΝ (ΕΚΠ)	ΔΗΜΟΤ (ΣΥΜ)	ΠΡΒΛ.ΣΥΝ (ΑΥΤ)
	β	β	β
1. Φύλο	0,08	0,02	-0,02
2. Γενιά μετανάστευσης	-0,00	0,08	-0,12
3. Επαφή χώρα προέλευσης	0,01	-0,01	-0,16*
Επαφή χώρα υποδοχής	0,10	0,18*	-0,17*
4. Ατομικές διακρίσεις	-0,17*	-0,15	0,17*
Ομαδικές διακρίσεις	0,17*	0,02	0,10
Συνολικό R^2	0,06	0,09	0,12

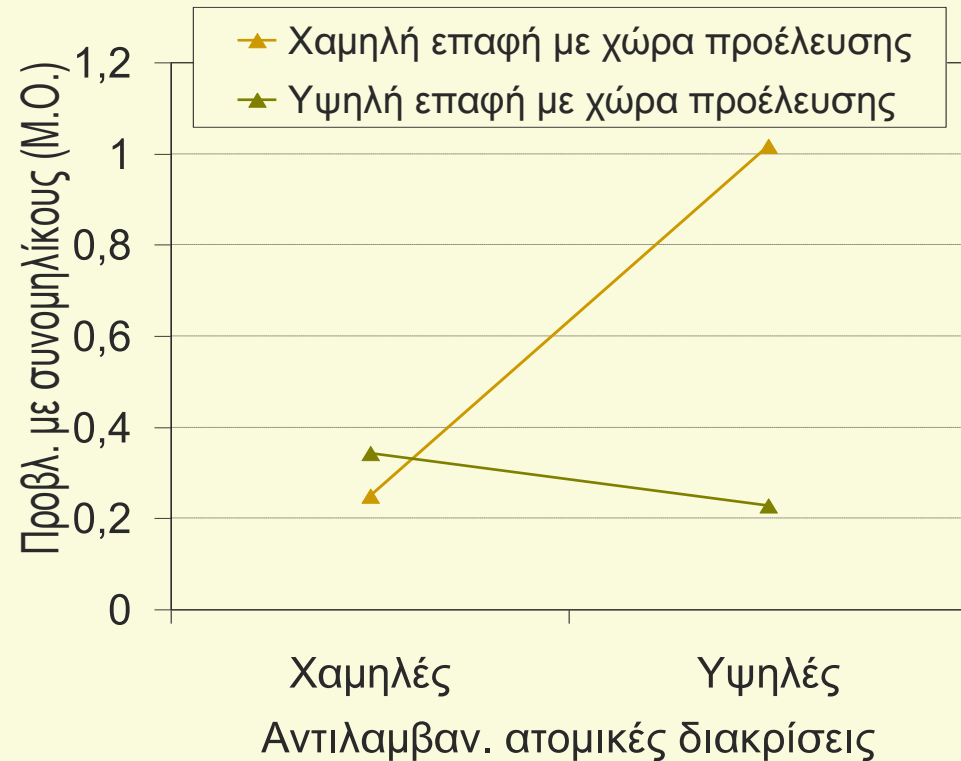
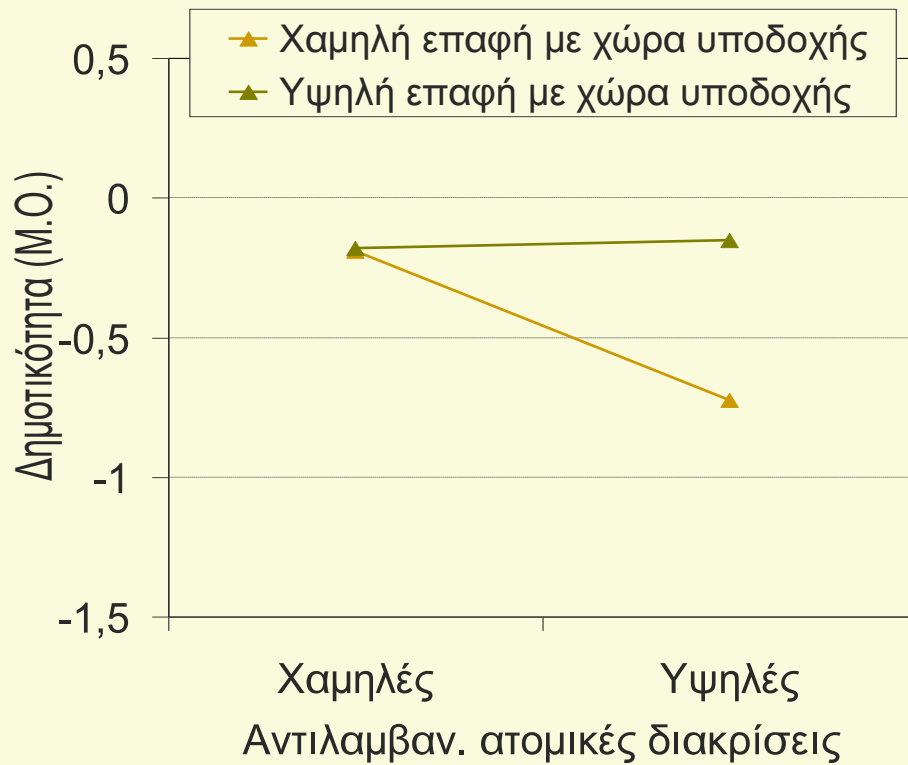
* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Αλληλεπίδραση του επιπολιτισμού και των αντιλαμβανόμενων διακρίσεων στην πρόβλεψη της κοινωνικής επάρκειας (ιεραρχική ανάλυση παλινδρόμησης)

Ανεξάρτητες μεταβλητές	ΚΟΙΝΩΝ (ΕΚΠ)	ΔΗΜΟΤ (ΣΥΜ)	ΠΡΒΛ.ΣΥΝ (ΑΥΤ)
	β	β	β
5. Ατομικές διακρίσεις X επαφή χώρα προέλευσης	0,13	0,10	-0,22**
Ατομικές διακρίσεις X επαφή χώρα υποδοχής	0,05	0,14*	-0,07
Ομαδικές διακρίσεις X επαφή χώρα προέλευσης	-0,07	-0,08	-0,01
Ομαδικές διακρίσεις X επαφή χώρα υποδοχής	-0,00	-0,04	0,03
Συνολικό R^2	0,07	0,11	0,17

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Αλληλεπίδραση του επιπολιτισμού και των αντιλαμβανόμενων διακρίσεων κατά του ατόμου στην πρόβλεψη τομέων της κοινωνικής επάρκειας

Συμπεράσματα II

- Η επαφή με τον πολιτισμό της χώρας προέλευσης λειτουργεί ως προστατευτικός παράγοντας των προβλημάτων με συνομηλίκους (ατομικό επίπεδο)...
- ...ενώ η επαφή με τον πολιτισμό της χώρας υποδοχής λειτουργεί προστατευτικά για τη δημοτικότητα μεταξύ των συνομηλίκων (ομαδικό επίπεδο).
 - ☞ Το εύρημα αυτό δηλώνει ότι και οι δύο διαστάσεις του επιπολιτισμού συμβάλλουν θετικά στην προσαρμογή, παραπέμποντας στη στρατηγική της εναρμόνισης.

Αποτελέσματα III

- Λειτουργούν οι διαστάσεις της εθνικής ταυτότητας ως προστατευτικοί παράγοντες στη σχέση αντιλαμβανόμενων διακρίσεων–κοινωνικής επάρκειας;
 - Ιεραρχικές αναλύσεις παλινδρόμησης με εξαρτημένες μεταβλητές τους τομείς κοινωνικής επάρκειας και προβλεπτικούς παράγοντες ως εξής:
 - ⇒ Βήμα 1: φύλο
 - ⇒ Βήμα 2: γενιά μετανάστευσης
 - ⇒ Βήμα 3: διαστάσεις εθνικής ταυτότητας
 - ⇒ Βήμα 4: αντιλαμβανόμενες διακρίσεις
 - ⇒ Βήμα 5: Αλληλεπίδραση εθνικής ταυτότητας X αντιλαμβανόμενων διακρίσεων

Στατιστική πρόβλεψη της κοινωνικής επάρκειας από την εθνική ταυτότητα και τις αντιλαμβανόμενες διακρίσεις (ιεραρχική ανάλυση παλινδρόμησης)

Ανεξάρτητες μεταβλητές	ΚΟΙΝΩΝ (ΕΚΠ)	ΔΗΜΟΤ (ΣΥΜ)	ΠΡΒΛ.ΣΥΝ (ΑΥΤ)
	β	β	β
1. Φύλο	0,09	0,05	-0,02
2. Γενιά μετανάστευσης	0,03	0,16*	-0,16**
3. Αίσθηση του ανήκειν	-0,02	0,01	-0,12*
Αναζήτηση ταυτότητας	-0,07	-0,13*	0,08
4. Ατομικές διακρίσεις	-0,19*	-0,18*	0,18*
Ομαδικές διακρίσεις	0,18*	0,03	0,08
Συνολικό R^2	0,06	0,08	0,11

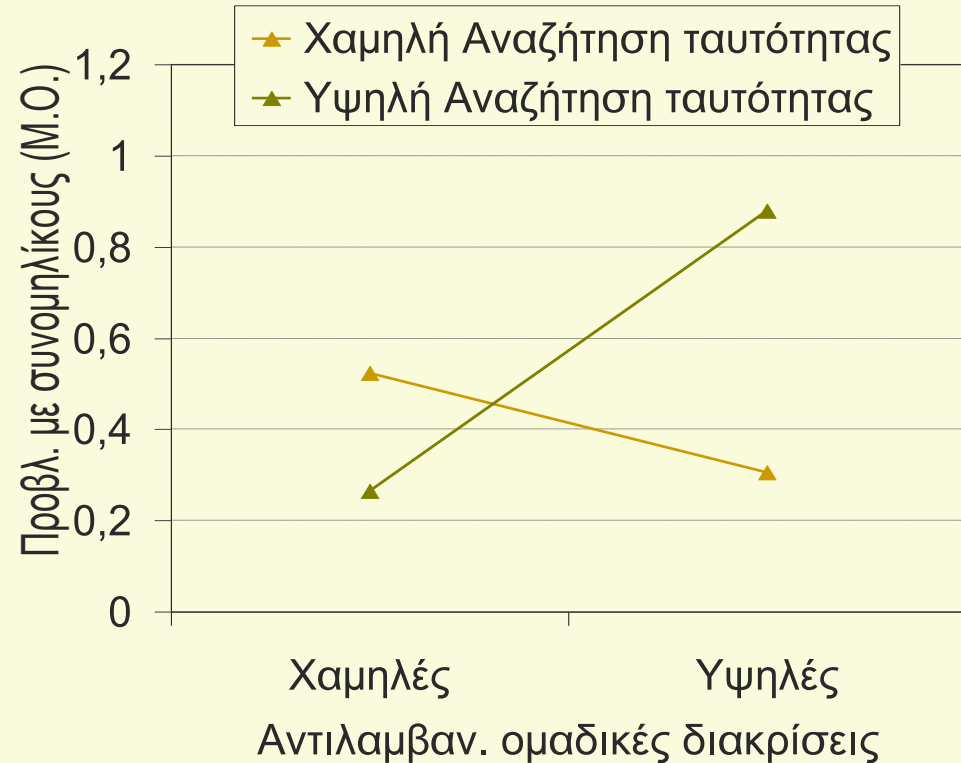
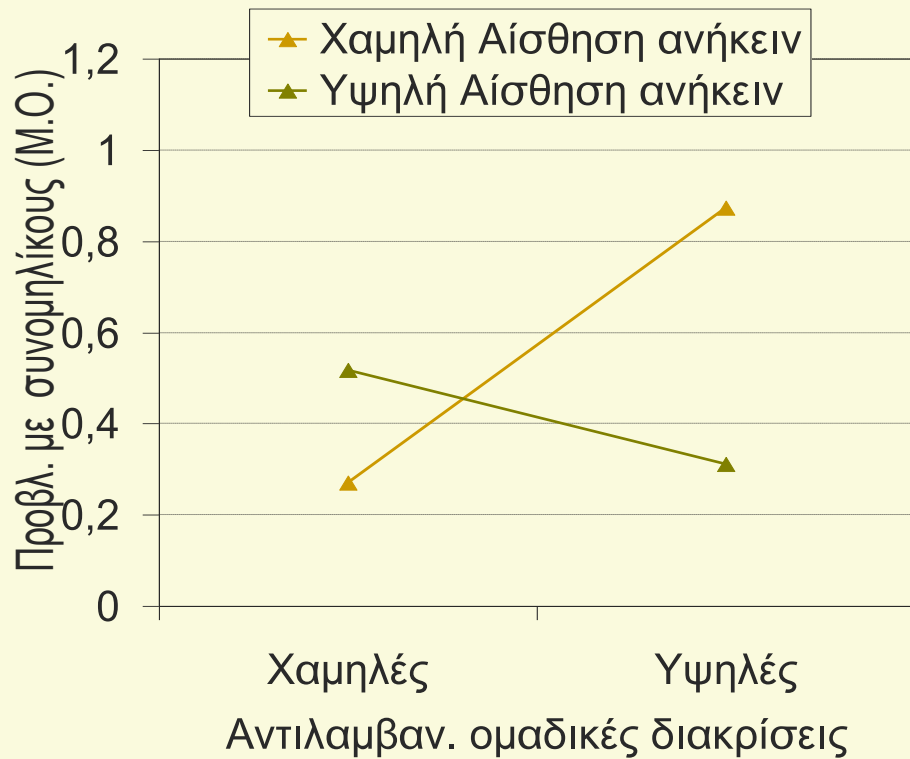
* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Αλληλεπίδραση της εθνικής ταυτότητας και των αντι-
 λαμβανόμενων διακρίσεων στην πρόβλεψη της κοινω-
 νικής επάρκειας (ιεραρχική ανάλυση παλινδρόμησης)

Ανεξάρτητες μεταβλητές	ΚΟΙΝΩΝ	ΔΗΜΟΤ	ΠΡΒΛ.ΣΥΝ
	(ΕΚΠ)	(ΣΥΜ)	(ΑΥΤ)
	β	β	β
5. Ατομικές διακρίσεις X Αίσθηση ανήκειν	-0,04	-0,05	0,01
Ατομικές διακρίσεις X Αναζήτηση ταυτότητας	0,04	-0,00	-0,12
Ομαδικές διακρίσεις X Αίσθηση ανήκειν	0,10	0,06	-0,20**
Ομαδικές διακρίσεις X Αναζήτηση ταυτότητας	-0,03	-0,10	0,21**
Συνολικό R^2	0,06	0,10	0,16

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Αλληλεπίδραση της εθνικής ταυτότητας και των αντιλαμβανόμενων διακρίσεων κατά της ομάδας στην πρόβλεψη τομέων της κοινωνικής επάρκειας

Συμπεράσματα III

- Η αίσθηση του ανήκειν λειτουργεί ως προστατευτικός παράγοντας των αναφερόμενων προβλημάτων με συνομηλίκους...
- ...ενώ η αναζήτηση ταυτότητας συνιστά παράγοντα ευαλωτότητας για τα προβλήματα με συνομηλίκους.
 - ☞ Το εύρημα αυτό συνάδει με τη διαπίστωση ότι η εθνική ταυτότητα αλληλεπιδρά μάλλον παρά διαμεσολαβεί με το στρες στην προσαρμογή των μεταναστών (Noh et al., 1999).

Συμπεράσματα III

- Οι αντιλαμβανόμενες διακρίσεις σε βάρος του ατόμου αλληλεπιδρούν με τις διαστάσεις του επιπολιτισμού...
- ...ενώ οι αντιλαμβανόμενες διακρίσεις σε βάρος της εθνικής ομάδας αλληλεπιδρούν με τις διαστάσεις της εθνικής ταυτότητας.
 - ☞ Το εύρημα αυτό παραπέμπει πιθανώς στην ασυμφωνία μεταξύ αναφερόμενης ατομικής και ομαδικής διάκρισης, καθώς και στο γεγονός ότι η δεύτερη – όπως και η εθνική ταυτότητα – τείνει να βασίζεται μάλλον σε στερεότυπα (Ruggiero, 1999).

Περιορισμοί και προτάσεις

- Προσοχή στην αυθαίρετη γενίκευση!
 - ☞ Απαιτείται περαιτέρω έλεγχος για τη δυνατότητα αναπαραγωγής των ευρημάτων σε άλλες εθνικές ομάδες μεταναστών.
- Ο σχεδιασμός παρεμβάσεων θα πρέπει να στοχεύσει συντονισμένα τόσο στις διεργασίες επιπολιτισμού όσο και στη μείωση των διακρίσεων.
 - ☞ Η διομαδική επαφή έχει θετική έκβαση μόνο όταν πληρούνται συγκεκριμένες προϋποθέσεις (Hewstone, 1996).

Βιβλιογραφία

- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5-34.
- Berry, J., Phinney, J., Sam, D., & Vedder, P. (2006). Immigrant youth: Acculturation, identity, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 55, 303-332.
- Bourguignon, D., Seron, E., Yzerbyt, V., & Herman, G. (2006). Perceived group and personal discrimination: Differential effects on personal self-esteem. *European Journal of Social Psychology*, 36, 773-789.
- Coie, J., Dodge, K., & Coppotelli, H. (1982). Dimensions and types of social status: A cross-age perspective. *Developmental Psychology*, 18, 557-570.
- Coll, C., Lamberty, G., Jenkins, R., McAdoo, H., Crnic, K., Wasik, B., & Garcia, H. (1996). An integrative model for the study of developmental competencies in minority children. *Child Development*, 67, 1891-1914.
- Dion, K., & Kawakami, K. (1996). Ethnicity and perceived discrimination in Toronto: Another look at the personal/group discrimination discrepancy. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 28, 203-213.
- Garmezy, N. (1993). Children in poverty: Resiliency despite risk. *Psychiatry*, 56, 127-136.
- Goodman, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 581-586.
- Hewstone, M. (1996). Contact and categorization. Social-psychological interventions to change intergroup relations. In C. Macrae, C. Stangor & M. Hewstone (Eds.), *Stereotypes and stereotyping* (pp. 323-368). New York: Guilford.
- Liebkind, K., & Jasinskaja-Lahti, I. (2000). The influence of experiences of discrimination on psychological stress: A comparison of seven immigrant groups. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 10, 1-16.
- Luthar, S. (2006). Resilience in development: A synthesis of research across five decades. In D. Cicchetti & D.J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder and adaptation* (pp. 740-795). New York: Wiley.
- Masten, A. (2001). Ordinary magic. Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56, 227-238.
- Μόπη-Στεφανίδη, Φ. (2005). Ψυχικά ανθεκτικοί μετανάστες-παλιννοστούντες μαθητές: Προστατευτικοί παράγοντες και παράγοντες επικινδυνότητας. Στο Α. Παπαστυλιανού (Επιμ.), *Διαπολιτισμικές διαδρομές: Παλιννόστηση και ψυχοκοινωνική προσαρμογή* (σελ. 167-193). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Nguyen, H., & von Eye, A. (2002). The acculturation scale for Vietnamese adolescents: A bidimensional perspective. *International Journal for Behavioral Development*, 26, 202-213.
- Noh, S., Beiser, M., Kaspar, V., Hou, F., & Rummens, J. (1999). Perceived racial discrimination, depression and coping. *Journal of Health and Social Behavior*, 40, 193-207.
- Phinney, J. (1989). Stages of ethnic identity development in minority group adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 9, 34-49.
- Phinney, J. (1992). The Multigroup Ethnic Identity Measure: A new scale for use with diverse groups. *Journal of Adolescent Research*, 7, 156-176.
- Poore, A., Gagne, F., Barlow, K., Lydon, J., Taylor, D., & Wright, S. (2002). Contact and personal/group discrimination discrepancy in an Inuit community. *The Journal of Psychology*, 136, 371-382.
- Ruggiero, K. (1999). The personal/group discrimination discrepancy: Extending Allport's analysis of targets. *Journal of Social Issues*, 55, 519-536.
- Verkuyten, M. (1998). Perceived discrimination and self-esteem among ethnic minority adolescents. *Journal of Social Psychology*, 138, 479-493.
- Verkuyten, M. (2002). Perceptions of ethnic discrimination by minority and majority early adolescents in the Netherlands. *International Journal of Psychology*, 37, 321-332.